

CSIZMADIA ERVIN

Magyar politikatudomány — múlt nélküli jelen?

Előjáróban szeretném leszögezni, mennyire szükségesnek tartom a vitát a politikatudomány helyzetéről, lehetőségeiről. Az elmúlt években többen kísérletet tettek arra, hogy exponálják a politikatudományban jelentkező dilemmákat és ellentmondásokat — csak taláломra utalnék Tőkés Rudolf 1988-as cikkére a *Századvégben*, Pokol Béla 1991-es írására a *Népszabadságban* és Láncki András 1992-es dolgozatára a *Kritikában* —, ám sajnálatos módon az eddigi próbálkozások viszonylag kevés sikerrel jártak: nem alakult ki sokoldalú nyilvános vita. Hogy ennek mi az oka, ezúttal nem boncolgatnám, s csak remélhetem, hogy a mostani vita lezárulásakor (ha egy ilyen természetű vita egyáltalán lezárható) okosabbak leszünk és alaposabban megismerhetjük egymás álláspontját.

A szerkesztők első kérdése a magyar politikatudomány és szellemtörténeti tradícióinak viszonyát firtatja — azt gondolom, nagyon szerencsés, hogy ez a kérdés került az első helyre. Jómagam úgy látom, ebben a kérdésben (illetve a kérdésre adott válaszainkban) kimutathatóvá válik a magyar politikatudomány jelenlegi „bajainak” számos összetevője. Magam úgy tenném föl a kérdést: *van-e egyáltalán viszonya* a mai politikatudománynak saját tradícióihoz? Tudja-e egyáltalán, hogy *vannak* tradíciói, és ha igen, „használja-e”, értelmezi-e ezeket a hagyományokat?

Megítélésem szerint — egyetértve Láncki Andrásnak a *Kritika* 1992. szeptemberi számában kifejtett, idevágó téziseivel — meglehetősen kevésbé ismertek vagy alkalmazottak a modern magyar állam- és jogelmélet, a pártokra, a parlamentre, a választókra és a választásokra vonatkozó irodalom tudományos tapasztalatai.

Hogy miért van ez így, többféleképpen magyarázható. Magam azt az álláspontot vallom, hogy ez összefügg a régi magyar politikatudományi

irodalom javarésznének *par excellence konzervativizmusával*, amelyet azonban megkülönböztetnek a *politikai konzervativizmustól*. A politikai és a tudományos irányzatok automatikus megfeleltetése és paralelként kezelése legalábbis megkérdőjelezhető.

Hadd érzékeltessem mindezt a liberalizmus (manapság mint a progresszív gondolkodás általánosan elfogadott normája) példáján. A magyar történelem különböző korszakai azt mutatják, hogy céljaikban, kötődéseikben és értékeikben a liberális *politikai* irányzatok (pártok) erurebbek voltak, közelebb álltak a nyugati normákhoz, mint konzervatív és különösen keresztény-nemzeti riválisaik. De vajon az következik ebből, hogy Magyarországon kompakt *liberális politikatudományi tradíció* jött volna létre, amelyre akár ma is támaszkodhatunk? Úgy vélem, ez korántsem állítható, nem mintha a liberális alkatú szerzők nem kíséreltek volna meg ilyen műveket létrehozni, hanem elsősorban azért nem, mert ezeknek a próbálkozásoknak egyrészt a *tárgyuk*, másrészt a *módszerük* nem volt — akadémiai értelemben — tudományos. Azok a liberális szerzők, akiket ma például a liberális politikai pártok némelyike tudós elődjének tekint (például Jászi Oszkár vagy Csécsy Imre), nem vizsgálták a politikatudomány *alapkérdéseit* és módszereiket is inkább a politikai folyamatok logikája szerint alakították ki. Nem azt állítom, hogy az említett szerzők munkáiban ne találhatnánk tudományosan hasznosítható momentumokat, de azt igen, hogy belőlük, rajtuk keresztül a magyar politikatudomány *nem határozhatja meg önmagát*, illetve ha mégis ezt teszi, akkor ezzel lemond saját önmegismerésének a magyar történelem által tálcán kínált lehetőségéről.

De mi teszi bonyolulttá ezt a problémát? Az a „riasztó” fölismerés, hogy az a létező politikatudományi tradíció nem kis mértékben *konzervatív*, miközben a mai magyar politikai életben a konzervativizmusnak meglehetősen pejoratív *politikai* kicsengése van. Magyarán szólva, mintha megrettentünk volna attól, hogy a sokak által vallott liberális értékeknek nem találunk — legalábbis a tudományban — történeti előképeket. Ambivalens hát a viszonyunk a politikatudomány történeti tradícióihoz, amiben azonban szerintem az a társadalmi tény is tükröződik, hogy a magyar társadalomnak sincs megfelelő viszonya saját történetéhez. Illetve egyfajta kapcsolódás mégiscsak létezik, mégpedig a történelem *kitüntetett* pontjaihoz: forradalmakhoz, szabadságharcokhoz, hősiek és szinte mindig elvetélt kísérletekhez.

Ha a politikában lehet is erre a „múltszemléletre” építeni, nagy kérdés, a politikatudományban célszerű-e. Szerintem nyilvánvalóan nem. Akarjuk vagy nem: a tudománynak megvannak az öntörvényei, és nagyon is elképzelhető — a művészetekhez hasonlóan —, hogy például a politikatudomány hanyatló, a politikai ízlésünkkel és reményeinkkel éppenséggel ellentétes korokban szakad le igazán a politikáról és válik tudományá.

Helyszűke miatt csupán annyit jegyeznek még meg, hogy célszerűnek tartanám (bár lehet, hogy már folynak ilyen kutatások) ezeknek a tradícióknak (mondjuk 1867 és 1945 között) szisztematikus számbavé-

telét. Elsősorban olyan szerzők munkáira gondolok, mint Kautz Gyula, Réz Mihály, Concha Győző és iskolája, Ottlik László, Dékány István és még sorolhatnám. Fontos lenne a mértékadó elsődlegesen politikatudományi folyóiratok anyagának (*Magyar Társadalomtudományi Szemle, Társadalomtudomány* stb.) földolgozása is, illetve bizonyos politikatudományi vagy azzal rokon témacsoportok történeti fejlődésfolyamatának szisztematikus elemzése. De említhetném Concha vagy tanítványa, Krisztics Sándor és mások próbálkozásait a politika fogalmának és egy szisztematikus államtannak a kidolgozására. Ugyanakkor — ismétlem — mindezekről élesen megkülönböztetném a liberális *politikai* hagyományokat.

A második és harmadik kérdés véleményem szerint szorosan összetartozik, ezért összevonva próbálok válaszolni rájuk. A főntebb kifejteteket továbbgondolva úgy vélem: valódi *irányzatok, iskolák és paradigmák* nem alakultak ki. Természetesen a magyar politikatudomány az elmúlt évtizedben nagyon sokat tett a hazai politikai élet leírásáért (és nem keveset megváltoztatásáért), de — többek között épp az első kérdésre adott válaszban jelzett tisztázatlanságok miatt — *irányzatok és iskolák* nem alakultak ki. Formálódtak különféle *álláspontok és gondolkodásmódok*, de ezek nem szerveződtek iskolákká vagy tudományos paradigmákká.

Valószínűleg azért nem, amiért annak idején a *liberális* rendszerkritika sem (pl. A Horthy-rendszerben). A Kádár-rendszerben egy demokratikus szocializmus normatívájából kiindulva a politikatudomány rendszerkritikus funkciót töltött be. Kevésbé igényelte, a maga hasznosítható tudományos tradícióinak felkutatását, jobbra csak *jelen-centrikus* érzékenysége alakult ki. Az éppen létező rendszert akarta fogalmilag megérteni és e megértés után kívánt elmozdulási lehetőségeket megfogalmazni.

Az persze, hogy a saját hagyományokhoz való reflexív viszony kialakítása a Kádár-rendszerben nem vetődött föl, nem tekinthető véletlennek. Távol áll tőlem a politológusok okolása az elszalasztott lehetőségek miatt. A Kádár-rendszerben a politikatudománynak nem lehetett *múltja*, mert maga az egész rendszer helyezte magát a múlton kívülre, a végtelenségig prolóngálható jelenbe. Egyáltalán nem tartom meglepőnek, hogy *politikai* rendszerváltás kellett ahhoz, hogy a magyar politikatudományt is érdekelni kezdje a saját előtörténete. Ez azt mutatja: sokkal mélyrehatóbb változásról és igényekről van szó, mint amilyenekről gyakran beszélünk. Akárhogy is, ez nem nosztalgia még a politikában sem, hanem a *múlt folytonosságának valamiféle rekonstrukciós kísérlete*. Ennek persze lehetnek igencsak torz és túlhajtott megnyilvánulásai (mint például a politikai élet folyamatainak „visszatérése” a harmincas évekhez), a lényeg azonban esetünkben mégiscsak a tudományos múlt „visszaperlése”.

Irányzatok és paradigmák véleményem szerint nem jöhetnek létre olyan helyzetben, amikor a tudományoknak majdhogynem elsődleges funkciójuk, hogy segédkezzenek a főnálló viszonyok megváltoztatásá-

ban. Diktatúrában, totalitárius vagy autoriter rendszerekben a politikatudomány relatív függetlenséget élvezhet ugyan, de ebből nem következik, hogy a függetlenedő diszciplína *versenybe* is kezd, önmagát sokféle módon artikulálni is képes. A diktatúra, különösen puha változatában *megengedi* a tudományos önállósulást, de egyben korlátozza is; nem biztosítja a tudományon belüli pluralizálódás föltételeit. Talán éppen azért, mert nem tudományos iskolák sokaságára, hanem *egy alternatív* tudományra van szüksége.

Úgy látom, a mai helyzetben is fenyeget a politikatudomány *egycú-ságának* veszélye. S nem azért, mintha nem lennének egymástól elkülönülő, egyre inkább professzionizálódó tudományos műhelyek, egymástól eltérő metodológiák, témaválasztások és interpretációk, hanem mindenekelőtt azért, mert a létrejövő új rendszerben a politikatudomány művelőinek nem kis része reaktiválni próbálja a korábban is alkalmazott rendszerkritikai attitűdöt, és ezáltal az „ők” (a „hatalom”) és a „mi” szembenállást. A mai rendszertől való irtózat — sajnos vagy nem, mindenesetre — látszik olyan erősnek, hogy a politológusokat felsorakoztatja „ellenük” és háttérbe tolja az egyes politikatudományi műhelyeket esetleg *elválasztó* tényezőket.

Mindebből következően kívánatosnak, sőt elengedhetetlennek tekinténem iskolák és paradigmák létrejöttét, de rövid időn belüli létrejöttüket két — nem is finansziális — szempontból sem tartom valószínűnek. Mindkettőt említettem már. Az *első* a politikatudomány történeti tradícióinak földolgozatlansága. Pusztán *jelenbeli* (Lánczi András kifejezésével horizontális) alapokon nem tartom elképzelhetőnek iskolák létrejöttét. Létrejöhetnek (vannak is) olyan irányzatok, amelyek a nyugati párhuzamos politikatudományi irodalomnak való megfeleltetést tekintik fő feladatuknak és kevéssé foglalkoznak a magyar (és nem csak magyar) modern fejlődés értelmezésével, de az irányzatok *önmagukban* nem visznek közelebb a hön áhított pluralizálódáshoz. Ezen a „bajon” talán az segít majd, ha — némi idő elteltével — megjelennek az első szisztematikusan történeti-politológiai földolgozások, illetve kiderülnek a *történeti* és a *jelencentrikus látásmód* és metodológia nem lényegtelen különbségei.

A másik probléma ennél súlyosabb. Vajon megváltozhat-e viszonyunk a politikatudomány *tárgyához* (a politikához)? Mikor és mitől változhatnak meg attitűdjeink és egyáltalán, van-e esély arra, hogy a számunkra akár ellenszenves „hatalmat” *sine ira et studio* vizsgáljuk? Természetesen nem gondolom, hogy ne volnának már ma is ilyen kísérletek, ugyanakkor úgy látom: a magyar (és a kelet-közép-európai) politikatudománynak még erősek a *messianisztikus* vonásai.

Összegzőképpen azt mondanám tehát, *circulus vitiosus*nak tartom a helyzetet: nagyon szeretném ha többfajta irányzat és iskola létezne (s ezeknek egymástól jól elkülöníthető értékpreferenciái lennének), viszont úgy látom, hogy ez az irányzatosodás ez ideig, több ok miatt, kevéssé jött létre. Az egyik ok talán az, hogy a politikatudomány a kelleténél ritkábban válaszol *saját* alapkérdéseire, és túl sokszor a

politikáéra. A saját alapkérdésekhez szerintem csak *történeti* dimenzióknak birtokba vételével juthatunk el.

Ami a negyedik kérdést illeti, viszonylag csekély rálátásom van a politikatudomány *egész* intézményrendszerére. Amennyire meg tudom ítélni, az elmúlt években szinte az *egész* intézményi struktúra átalakult; új kutatócsoportok, egyetemi politikatudományi tanszékek és új tudományos intézetek is létesültek. Mindezt nagyon pozitív folyamatnak tekintem. Ugyanakkor aggódom is, amiért a működő intézményi keretek között — mindenekelőtt anyagi okokból — nagyon sok fontos téma kutatása elmarad vagy nem kellő szinten folyik. Az anyagilag ínséges idők egyik legsúlyosabb következménye szerintem az, hogy a fent említett iskolák és paradigmák létrejöttéhez szükséges *csoportképződési* folyamatot akadályozza. Iskolákat csak rendszeresen és folyamatosan együttműködő kutatók hozhatnak létre; a mai helyzet sok tekintetben nem kedvez ennek. Persze, tudom, a kutató elsősorban *egyénileg* méretődik meg, mégis azt gondolom: legalább ennyire fontos a kutatói *teamek* szerepe is.

Ez utóbbit azért is hangsúlyoznám, mert például az általam olyannyira lényegesnek tartott történeti-politikatudományi feltáró munka nem lehet néhány megszállott kutató feladata, de nem lehet ehhez hasonló célokra szakosodott külön intézet (például Politikátörténeti Intézet) felségterülete sem. Tudnunk kell: ameddig a politikatudománynak nem alakul ki a mostaninál erősebb történeti „*vénája*”, ötven-nyolcvan-száz évvel ezelőtti választások, államelméleti kérdések szinte kizárólag *történelmi* szakkérdéseként értelmeződnek.

A politikatudomány intézményrendszerében és az oktatásban is meg kell találni a politikatudomány történeti mondanivalóját. A magam részéről úgy vélem, ennek érdekében már most gondolkodni kellene bizonyos változtatásokon.

A változtatásoknak ez persze inkább csak egyik szükséges lépése. Először talán érdemes lenne arról a kérdéstről vitát nyitni, hogy *milyen típusú* politikatudományi intézmény-hálózatot és oktatást szeretnénk és ezek megközelítése érdekében *milyen mértékben* kívánunk módosítani a fennálló helyzetet. Nyilvánvaló, hogy az egyes intézeteknek és műhelyeknek maguknak kell dönteniük saját ügyeikben, de ezen túlmenően mégis kívánatos lenne valamilyen konszenzusra jutni.

Közvetlenül a föltett kérdésre válaszolva: olyan típusú fejlődést látok szükségesnek, amelyben a mostaninál erősebb profilú, a mainál egymástól jobban elkülönülő intézmények jönnek létre, és a mostaninál sokkal több vita zajlik majd közöttük.

Az ötödik kérdésre válaszolva, nem veszem tételelesen sorra a megnevezett területeket, mivel hogy az egyes esetekben nagyjából hasonlóknak látom a politikatudomány jelenlegi szerepét.

Először is az a kérdés, hogy *mit* közvetíthet a politikatudomány a szakmán kívüli közönségnek: politikusnak, újságírónak, médiaszakembernek vagy az „egyszerű” állampolgárnak? Mást és mást — mindig

éppen a „hallgatóság” összetétele szerint? Vagy netán valami „örök állandót”?

Úgy vélem, a politikatudomány akkor tölti be a feladatát, ha segít kapcsolatot teremteni egymástól látszólag távol eső jelenségek és folyamatok között. Nem csupán az ismeretek mennyiségét tartom döntőnek, hanem azt, hogy a politikatudomány hallgatói, tanulói *megismerkedjenek a politikai létezés alapvető törvényszerűségeivel*. A számomra két legfontosabbat említénem csak: a vita és a tolerancia problémáját. A politikatudomány segíthet abban, hogy megtanuljunk tisztelni a mienktől különböző véleményeket, miközben vitatkozunk velük. Nem arra van szükség, hogy mindenben megértsük egymást, netán egyetértsünk, hanem arra, hogy képesek legyünk civilizáltan kommunikálni és tolerálni a másféle véleményt.

Számomra a felsoroltak közül a legizgalmasabb az állampolgári nevelés kérdése. Hiszen a (közel-)jövő politikusainál, médiszakembereinél, újságíróinál, talán *mérhető* módon is megjelenik majd a professzionális politikatudomány jótékony hatása. De elmondható-e ez az állampolgárok esetében? Másképpen szólva: *hat-e* a politikatudomány az állampolgárra?

A kérdés lényege szerintem abban áll, hogy egy társadalom állampolgárait mi teszi állampolgárrá, mitől lesz — például — jogtudatuk, *miért* fogadnak el maguk fölött valamilyen kormányzatot. A politikatudomány nem tud változtatni állampolgári alapbeállítódásokon, de azzal, hogy rendületlenül felsorakoztatja a maga tradícióit, értékeit, *normát* állít az állampolgárok elé. A magyar társadalomnak krónikusan hiányzik a *normatadata*. Sem a jó értelemben vett állampolgári *alárendelődésnek*, sem a szembenállásnak nincsenek meg a kidolgozott mintái. A politikatudomány nyelvén persze nem lehet megtanítani „helyesen élni” az embereket, de a demokrácia toleráns normáit állandóan oda lehet állítani eléjük.

MEGJELENT

A POLITIKATUDOMÁNYI TÁRSASÁG
1992-ES ANGOL NYELVŰ ÉVKÖNYVE

A kötet R. A. Dahl, A. Lijphart, R. Tőkés
és más külföldi politológusok mellett
hazai szerzők munkáit is tartalmazza
a kelet-európai társadalmi-politikai változásokról

SZERKESZTŐ: SZOBOSZLAI GYÖRGY

CÍME

FLYING BLIND.
EMERGING DEMOCRACIES
IN EAST-CENTRAL EUROPE

KIADJA

A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNYI TÁRSASÁG, BUDAPEST

ÁRA: 500,-Ft + ÁFA
20 PÉLDÁNY FŐLÖTTI RENDELÉSNÉL
30% ÁRENGEDMÉNYT BIZTOSÍTUNK

BESZEREZHETŐ:

MAGYAR POLITIKATUDOMÁNYI TÁRSASÁG TITKÁRSÁGA
Szűcsné Nagy Ilona
1068 Budapest, Benczúr u. 33. Telefon: 121-830/15; 122-1690